

Révész T. Mihály¹

A sajtószabadság ügye 1847 magyar nyilvánosságában

Prológus

„[A] szabad sajtó, hazánkban érett gyümölcsként termett a 48-ki törvényhozás varázsereje alatt. E téren tehát a szellemi harc vívmányából, a jónak felismerésén kívül egyéb érdemet alig vindikálhatunk nemzetünk részére” – írta 1873-ban a *Jogtudományi Közlöny* szerkesztője, Dárdai Sándor elébb saját szaklapja hasábjain, majd nem sokkal ezután e bombasztikusnak ható állítását fennhangon még egyszer megismételte magánkiadásban publikált kismonográfiájában is.²

Ám e bántóan egyszerűsítő, s történetileg sem igazolható megállapítással távolról sem lehet egyetérteni. A magyar sajtószabadság diadala ugyanis aligha volt magyarázható néhány forradalmian pezsgő pesti nap varázslatos hatásával. Klió munkásai közül többen is, így elébb Tarnai János számos megkerülhetetlen tanulmányában,³ majd Both Ödön több értékes kismonográfiájában,⁴ nem oly régen pedig Bényei Miklós adatokban imponálóan gazdag kötetében⁵ éppen azt igazolták, hogy a papírra vetett, majd kinyomtatott gondolat közlésének és terjesztésének szabadságáért a magyar haladás legjobbjai 1848 előtt már majd hatvanesztendő küzdelmet folytattak. Így azután egyáltalán nem volt előzmények nélkül való az, hogy a magyar törvényhozás utolsó, Pozsonyban

¹ Címzetes egyetemi tanár, Széchenyi Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszék. Kapcsolat: revesztm@gmail.com.

² Dárdai Sándor: A sajtóügyi törvényhozás kérdése. *Jogtudományi Közlöny*, 1873. február 11. 49; Dárdai Sándor: *A sajtóügyi törvényhozás kérdése*. Pest, Aigner, 1873. 1.

³ Tarnai János: *Sajtójogi dolgozatok*. Budapest, Franklin, 1913. 215.

⁴ Both Ödön: Küzdelem az esküdttörvény bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 7. (1960), 1. 17; Both Ödön: *Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte: a sajtószabadság problémája Magyarországon a reformkorban*. Szeged, (k. n.), 1956. 64; Homoki-Nagy Mária: A sajtószabadság kérdése Both Ödön munkáiban. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 37. (1987), 23. 355–360.

⁵ Bényei Miklós: *Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról*. Debrecen, Stúdium, 1994. 164.

megtartott tárgyalásain a határokon messze túlra hangzóan kiáltották világgá: Magyarhonban „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti”.⁶

A sajtószabadság szükségességéről Magyarországon elsőként a jakobinusok értekeztek.⁷ Az ő követelései mögöttes ideológiai háttérében – amint azt egykoron Both Ödön megállapította – „a feudalizmus gyógyíthatatlan válságának felismerése” volt,⁸ s az e felismeréstől ösztökélt haladási váagnak engedelmessé szántak a sajtónak, a szabadon terjesztett gondolatnak döntő szerepet. S tették ezt egyébként éppen akkor, amikor a bécsi hivatalos politika II. József halála után a sajtóval szemben „a legszűkebb látókörű gyámkodás rendszerét honosította meg”.⁹

Az új korszak, a 19. század első három-négy évtizede Európa közepén a politikai nyilvánosság pártolójának és a vélemény szabadság híveinek nehéz sorsot szánt.¹⁰ A sajtószabadság gondolatának harcosai azonban, a természetjog elvi alapjára helyezkedve, dacoltak a növekvő politikai presszióval, s mind hangosabban követelték a cenzúra megszüntetését, az írott szó felszabadítását. Magánosok és testületek, törvényhatóságok és az ország tudós elméi¹¹ emelték föl hangjukukat a sajtó szabadságáért.¹²

Igaz, a megyei mozgalom kezdetben a sajtó felszabadításának elvi követelése helyett – a tradicionális sérelmi politika keretében – csupán a cenzúra túlkapásait

⁶ 1848. XVIII. törvénycikk 1. §.

⁷ Csizmadia Andor – Bónis György (szerk.): *Hajnóczy József közjogi-politikai munkái*. Budapest, Akadémiai, 1954. 194; Concha Győző: A 90-es évek reformeszméi és előzményei. IV. *Budapesti Szemle*, 30. (1882), 64. 32–64; Concha Győző: A 90-es évek reformeszméi és előzményei. VI. *Budapesti Szemle*, 30. (1882), 66. 381.

⁸ Both (1956): i. m. 15.

⁹ Ferenczy József: *A magyar hírlapirodalom története 1780–1867-ig*. Budapest, Lauffer, 1887; Tarnai (1913): i. m. 97; Sashegyi Oszkár: *Német felvilágosodás és magyar cenzúra, 1800–1830*. Budapest, M. Kir. Egyetemi Nyomda, 1938.

¹⁰ Ez idő alatt számtalan cenzúraszabályzat tett lakatot a sajtó munkásainak szájára. Sashegyi (1938): i. m.; Thomas Olechowski: *Die Entwicklung des Pressrechts in Österreich bis 1918*. Wien, Manz, 2004. 89–202; Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 75–80.

¹¹ Bars vármegye 1820. március 6-i felirata a cenzúra ellen. Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből. 1823-tól 1848-ig. I.* Genf, Puky, 1864. 78. Gömör megye 1839. szeptember 9-én leszögezte, hogy a gondolat szabadság emberi jog, amelyről lemondani nem lehet. Tarnai (1913): i. m. 99; Táncsics Mihály: *Sajtószabadságról nézetek egy rabnak*. London, Paternoster Row, 1846. 72; Szemere Bertalan: *Felelete egy szabad Polgárnak a sajtószabadságról írt munkájára egy rabnak*. Miskolcz, Csöglei-Tóth, 1845. 108; József Deseffy: *Ueber Pressfreiheit und Büchercensur im Allgemeinen und mit besonderer Beziehung auf Ungarn*. Leipzig, Weygand, 1831. 64.

¹² Béneyi (1994): i. m. 27–34; Klein Tamás: *Sajtószabadság és demokrácia*. Budapest, Gondolat – Dialóg Campus, 2020. 29–33.

kifogásolták,¹³ de 1832-ben már jó néhány megye arra utasította követeit, hogy az országgyűlésen csatlakozzanak a sajtószabadságért síkra szállók – az idő tájt még kevésbé népes – köréhez.

Ám az alsótáblát akkor még uraló maradi többség útjában állt e törekvéseknek. Sőt az 1839/40. évi diéta sem fogadott el törvényt a szabad sajtóról, s mi több, a következő országos gyűlés másfél esztendő tanácskozásai 1843–44-ben sem igazolták a sajtószabadság sürgetőinek reményeit. A sajtótörvény megvitatása és becikkelyezése későbbre halasztódott.¹⁴

A reformerek fokozódó harca a sajtószabadságért

Az 1847 őszére összehívott diétát megelőzően egyre több jel mutatta, hogy a társadalmi-politikai reformok támogatói követeléseik listáján a nyomtatott betű felszabadításának igényét előkelő helyen szerepeltették. A hatásában tán egyik legjelentősebb deklaráció e téren a Kossuth és Deák keze nyomáról árulkodó *Ellenzéki Nyilatkozat* címen megjelentetett dokumentumban volt olvasható még az év nyarán, amelyben az alkotók határozottan síkra szálltak a törvényben biztosított sajtószabadságért.¹⁵

A haladás hívei pedig ugyanakkor két plánummal is megismerkedhettek, amelyek a sajtóviszonyok törvényi rendezését, s mindenekelőtt az „előleges vizsgálat”, vagyis a cenzúra eltörlését vették célba.

Irinyi József volt az egyik tervezet atyja, amely meg is jelent az *Ellenőr* című – egyébként Lipcsében nyomtatott „politikai zsebkönyv”-ben.¹⁶ A két tucatsnál is több szakaszból álló plánum – még ha ellentmondásoktól sem mentesen – a sajtóviszonyok átfogó rendezésére irányult.¹⁷ Ugyanezen esztendő őszén a Kisfaludy Társaság megbízásából Szalay László és Tóth Lőrinc tollából is született egy

¹³ Both (1956): i. m. 44; Horváth István: Nógrád megye követségének 1825-i országgyűlésre. In Bagyinszky Istvánné – Szvircsék Ferenc (szerk.): *Nógrádi történelmi évkönyv 1989. Belitzky János emlékének tiszteletére*. Salgótarján, Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, 1989. 122.

¹⁴ Both (1956): i. m. 57.

¹⁵ Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története, 1790–1848. VI/2*. Budapest, Akadémiai, 1980. 961. A nyilatkozat leszögezte, hogy nagy szükség van parlamentáris felelős kormányra; egyesülési és gyülekezési szabadságra; „célszerű sajtótörvényekkel körülírt” szabad sajtóra.

¹⁶ A nyomtatványt a „pesti ellenzéki kör” megbízásából Bajza József szerkesztette, s a külföldi nyomdavasztatás a cenzúra megkerülését szolgálta.

¹⁷ Both (1956): i. m. 56, Bényei (1994): i. m. 82–83.

javaslat,¹⁸ amelyet országgyűlési elfogadásra, de minden bizonnyal legalábbis megfontolásra érdemesnek ítélték.¹⁹

A rendi diéta soron lévő ülésére készülődő megyék nagy számban, de részben a városok is hozzájuk szorosán felzárkózva, egymás után hallatták hangjukat. Az országgyűlési követek megválasztását mindenütt a részükre megfogalmazott követutasítások fölötti vita, majd pedig állásfoglalás sora követte. Ezek között tallózva látható, hogy a többség köntörfalazás nélkül a haladást, a sajtó felszabaddítását támogatta, s közülük is majd mindannyian az önálló országgyűlési hírlap megindítása mellett érveltek.

A hangos szóval megfogalmazott kórusban a közös elem az volt, hogy mind megelégtették a cenzúras világ gúzsba kötött nyilvánosságát, kárhoztatták azt, s a sajtótermékek előzetes ellenőrzésének felhagyására akarták rábírní a bécsi és pesti kormányférfiakat.

Elsők között – még az országgyűlés meghirdetése előtt, 1847 májusában – Nógrád megyében nyilatkoztak. Ekkor tartott közgyűlésükön ugyanis – a *Nemzeti Ujság* tudósítása szerint – az egyik megszólaló (Sz. P.) már szóba hozta a vélemény szabadság ideáját, s közelebből szolt arról is, hogy ő „szívből örvendene azon királyi dekrétumnak is, melly a sajtószabadságot megadva, eltörölné a cenzurát”.²⁰

Később azután, amidőn a pozsonyi diétára történő fölkészülés jegyében a törvényhozáson szavazati joggal bíró önkormányzatok szokott módon és formában meghívást kaptak az országgyűlés tárgyalásaira, megszorodtak a sajtó-reformot sürgető megyei megnyilvánulások. Voltak rendi gyűlések, ahol hosszan – akár napokig elidőzve az egyes vitapontokon – kimerítő kívánságlistát állítottak össze az esedékes törvényhozási feladatokról.

Ezek között Pest megye méltán tűnt ki igen kiérlelt programjával. A „vezérmegye” választmányja – sok fontos tárgy mellett – ebben azt emelte ki, hogy „a’ szellemi érdek’ egyik emeltyűjének tekinti [...] a’ sajtót”, amiből következően utasította követeit, hogy „indítványozzanak olly utólagos sajtótörvényeket, melyek által a’ vélemény’ szabad nyilvánítása nem semmisítettik meg”.²¹

A borsodiak, akik tárgyalásuk során Pest megyei társaikhoz hasonlatosan szikár, de logikus követeléseikkel tűntek ki, témánkról szólván – „a szellemi érdekek” körében – a „népnevelés” után közvetlenül kötelezték követeiket a sajtószabadságért, a cenzúra eltörléséért, s a sajtótörvény elfogadásáért folytatandó

¹⁸ *Nemzeti Ujság*, 1847. október 14. 652 (a továbbiakban: *NU*).

¹⁹ A tervezetről szólván a *Pesti Hírlap* elismeréssel jegyezte meg: „Örvendetes dolog, hogy e’ kis társulat ennyire felfogja hivatását, ’nem tekinti magát holt tetemnek a’ haza’ testén.” (*PH*, 1847. október 7. 228.)

²⁰ *NU*, 1847. máj. 7. 288.

²¹ *PH*, 1847. szeptember 12. 172.

harcra.²² Zemplén ugyanakkor „a’ sajtó’ tárgya” lakonikus megemlítésével az „előleges sérelmek” második pontjában szólt a jogalkotóval szembeni elvárásairól.²³

Somogy a progresszív megyék számát szaporította. Követutasításuk, amelyet október 18-i közgyűlésükön öntöttek végleges formába, jól jelezte ezt. A kötött mandátum eszméjétől elszakadva azonban a politika itteni alakítói csak az általános elvekről szóltak, s elsősorban a megteendő lépések irányairól határoztak. Akként vélekedtek, hogy „a többit a követekre és az országos tanácskozásra kell bízni”.²⁴ Ám az igazán fontos ügyekben konkrétabb ajánlásaik is voltak. Sürgettek – sok-sok követutasításnál nyomatékosabban – a sajtótörvény megalkotását,²⁵ „az országgyűlési ujság’ s a kerületi napló” életbeléptetését, megtoldva „azzal a kívánsággal, hogy a sajtókihágásokra célszerű büntetéseket szabjanak ki”.²⁶

Moson rendjei hosszú listát készítettek az országgyűlési tennivalókról, s a sorban a huszonharmadik számmal jelölték meg a szabad sajtóval kapcsolatos óhajukat, mondván, hogy mivel ők a „censurának [...] nem barátai”,²⁷ annak „önkényétől szabadulva, mielőbb sajtótörvények hozassanak”.²⁸

Ugocsa közgyűlése elébb – október elején – még csupán „a’ szellem’ mindennapi kenyerére, az ujságczikkekre, a’ postadij’ ujjabb felemelésével vetett adó” leszállításáért szállt síkra,²⁹ de két hét múltával már a sajtótörvény megalkotásának igényét is rögzítette követutasításában.³⁰ Majd, ezzel közel egy időben, Csongrád megye is felsorakozott azon törvényhatóságok mellé, amelyek az országgyűlési hírlap létesítése, s az „előleges censura’ eltörlésével” alkotandó sajtótörvény mellett

²² Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből. 1823–1848. III.* Budapest, Ráth Mór, 1887. 253. A népnevelés fontossága mellett Borsod megye közgyűlése azt hangsúlyozta, hogy a „szellemi érdek’ másik postulatuma a’ sajtó. Erre nézve kívánjuk, hogy az előleges vizsgálat megszüntetvén, utólagos sajtótörvények alkottassanak, és ezek az országgyűlési hírlapokra nézve mindjárt ez országgyűlésen életbeléptessenek, s a’ naplók több hitelességgel szerkesztessenek”. Lásd *PH*, 1847. október 24. 267.

²³ *PH*, 1847. szeptember 24. 200. A *Pesti Hírlapot* egyébként Kazinczy Gábor tudósította a megyei döntésről.

²⁴ Somogy Megyei Levéltár: Somogy Vármegye Nemesi Közgyűlésének jegyzőkönyve 3531/1847, október 18. 822. Idézi Gálné Jáger Márta: „Kupa maradékai állnak, mint Sion hegye” – Rendszerváltás Somogyban 1848 tavaszán. 81. In Hudi József – Tóth G. Péter (szerk.): *Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából.* Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság – Laczkó Dezső Múzeum, 1999.

²⁵ *PH*, 1847. november 9. 308: „A’ sajtó’ dolgában készített országos munkálat, a’ kir. előterjesztésekre adandó felelettel s az előleges sérelmekkel terjesztessék fel.”

²⁶ Gálné Jáger (1999): i. m. 82.

²⁷ *PH*, 1847. október 5. 224.

²⁸ A lista egyébként negyvenhét törvényhozási tennivalóval számolt. *NU*, 1847. szeptember 30. 619.

²⁹ *PH*, 1847. október 5. 224.

³⁰ *PH*, 1847. október 21. 259.

vokoltak.³¹ Kisvártatva aztán Fejér megye közgyűlése is azt üzente megválasztott követivel, hogy ők „a »praeventiv censura« megszüntetésével szabad sajtót” akarnak.³² Ugyanezt követelte Szabolcs is, de ott „képviselőik” lelkére kötötték, hogy „az országgyűlési szabad hirlapok létesítése előlegesen sürgetessék”.³³

Nem hallgattak az Ung megyei politikaformálók sem akkor, amikor a véleményszabadság lehetőségeit mérlegelték. Ők az országgyűlési tárgyakat öt teljes napon át vitatva csatlakoztak a sajtóviszonyok rendezését követelők táborához.³⁴ Arad vármegyében, ahol az ellenzék ismét többségre jutott, az utasítások hosszú listáján szerepeltették a sajtószabadság megteremtésének ideáját, s az országgyűlési hírlap kívánatán túl a „kerületi naplóknak gyorsírók általi” szerkesztését is vizionálták.³⁵ Baranyában az itt megválasztott követeknek, Sommsich Pálnak és Scitovszky Mártonnak figyelmét a helyiek az újság ügye mellett a sajtótörvény megalkotásának feladatára is fölhívták.³⁶

A reformerek kezébe került megyében,³⁷ Hevesben, „1500 nemes atyafiak” jelenlétében, példás alapossággal tértek ki a sajtóviszonyok törvényi rendezésének igényére.³⁸ Ám ennek itt oka is volt. A vitában ugyanis – amint az a napilapok egyikében olvasható volt – két papi személy³⁹ „minden tehetségét arra fordítá”, hogy a jelenlévőket „az előleges könyvvizsgálat’ czélszerűségéről” meggyőzze. A haladás erői azonban nem támogatták, mert – így a tudósítás – ők éppen „az előleges könyvvizsgálat’ megszüntetését, e’ mellett az 1844-ki

³¹ *PH*, 1847. október 3. 220; *NU*, 1847. október 21. 666. A csongrádiak zászlajukra írták még az alábbi progresszív követeléseket: a „robot és dézma megváltása kényszerítő törvények által; ösiség eltörlése; országgyűlés Pesten, fiúmei vasút; a kir. városok rendezése, stb.” Lásd Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből. 1823-tól 1848-ig. II.* Pest, Ráth Mór, 1868. 503.

³² *NU*, 1847. október 21. 666.

³³ *PH*, 1847. október 29. 280.

³⁴ *NU*, 1847. október 26. 679: „12) Sajtótörvények hozassanak, s még ez országgyűlés alatt országgyűlési hírlap indíttassék”; *PH*, 1847. november 5. 299.

³⁵ *PH*, 1847. október 26. 272.

³⁶ *PH*, 1847. november 2. 288.

³⁷ A közgyűlés Schnecké Lászlót és Radics Miklóst, az ellenzék embereit választotta meg követeknek. Lásd Déry Dezső: Puky Miklós, az 1848–49-es szabadságharc kormánybiztosa. In Horváth László (szerk.): *Mátrai Tanulmányok, 2001.* Gyöngyös, Mátra Múzeum, 2001. 198.

³⁸ *PH*, 1847. november 2. 288; október 8. 232: „A’ könyvek’ vizsgálata legyen utólagos, ’s sajtótörvények léptessenek életbe, ’s országgyűlési szabad újság eszközöltessék.” A *Nemzeti Újság* híradása szerint (1847. november 2. 694) a jelenlévők azt is támogatták, hogy az „érdekeltség, és nyilvánosság tekintetéből, országgyűlési testület fölügyelése alatt szerkesztendő országgyűlési hírlap létesíttessék”.

³⁹ A tudósítás „K. M. kis prépost”-ról és „P. P. czimzetes kanonok”-ról tett említés, mint akik a diskusszió résztvevői voltak. *PH*, 1847. november 2. 288.

országgyűlési, – a ’rendek’ értelme szerint szerkezett sajtótörvények’ megerősítésének sikeresítését” szorgalmazták.⁴⁰

A határozott változtatásokra törekvő békésiek Gyulán október 11-én a radikális ellenzéki Tomcsányi József másodalispánt s a mérsékelt reformer Tormássy János főjegyzőt választották követté.⁴¹ Aligha csodálható, hogy a számukra megfogalmazott utasítás – amelynek kimunkálásában Eötvös József személyesen is részt vállalt⁴² – többek között az egyházi tized, az ősiség eltörlését, a törvény előtti egyenlőség, s így a közteherviselés megeremtését, felelős kormány felállítását tűzte ki célul, de nem hallgatott a véleményszabadságról sem. Mi több, megkülönböztetvén a sürgős s a némi halasztást tűrő teendőket, az „országgyűlési közlések ’s ezzel összefüggőleg a’ sajtó iránti részletes intézkedés” témája az előbbiekre elején, mégpedig a második pontban szerepelt.⁴³

Bihar, amely ugyan – a kortársak szerint – „a legujabb időkig egyike volt a leghabababb szellemű megyéknek”,⁴⁴ ezúttal kompromisszumos döntést hozott már pusztán azzal is, hogy Reviczky Menyhértet és Papszász Lajost választotta követekül.⁴⁵ Ám mindez nem akadályozta meg a megyét, hogy programjával inkább a haladók táborát erősítse.⁴⁶ Ezért azután – határozatilag – akartak büntető törvénykönyvet „eskütszék fölállításával”, évenkénti országgyűlést Pesten, az ősiség eltörlését, s e kettő között kívánták a „sajtó törvények” alkotását, s vele együtt azt is, hogy országgyűlési szabad hírlap létesüljön.⁴⁷

A nyilvánosság és a szabad sajtó ügye az utolsó rendi országgyűlés első hónapjaiban

A reformkori országgyűlések sikertelen próbálkozásai után a követeket választó megyék s városok jó része – amint arról az imént részletekbe menően szólottunk is – küldötteiket 1847 őszén erős mandátummal bocsátották útjukra. Így aztán az senki számára nem okozhatott meglepetést, hogy a diéta megnyitása után

⁴⁰ Uo.

⁴¹ *PH*, 1847. október 15. 247; *NU*, 1847. október 17. 458.

⁴² Gángó Gábor: Báró Eötvös József és Békés megye. *Századok*, 147. (2013), 5. 1082.

⁴³ *PH*, 1847. november 4. 292.

⁴⁴ *NU*, 1847. október 12. 646.

⁴⁵ *PH*, 1847. november 2. 287. Lásd ezekről Kossuth 1847. december 1-jén Komlóssy Antalhoz írt levelét. *Zalai Közlöny*, 1888. október 26.

⁴⁶ *PH*, 1847. november 7. 302. E fordulatról a *Pesti Hírlap*ban olvashattak a követutasítások iránt fogékony érdeklődők: „Kik azt hívék, hogy a ’követválasztás’ terén történt vesztesség után, Bihar a’ conservatív erőnek leszen tényezője, hiedelmökben csalatkoznak.”

⁴⁷ *NU*, 1847. november 16. 730.

kis idővel a törvényhozók közül számosan – sok más, ugyancsak fontos teendő mellett – a sajtóügy rendezéséért is fölemelték szavukat.

A nyomtatott betű felszabadításáért küzdők számára a cenzúra elleni első fellépésre az alkalmat az kínálta, hogy a november 16-i kerületi ülésen az „előleges alakulási szabályok” dolga mellett a kerületi napló és az országgyűlési hírlap ügye önálló napirendként jött szóba. S mivel ezek a tárgyalások nyilvánosságának kérdésén túl a vélemény szabadság általánosabb dolgát is érintették, érthető, hogy a felszólalók többsége azokról mint összetartozókról beszélt.

A diskurzust, amely a forradalom előtt a sajtószabadság ügyének tárgyalásos előmozdítására – hagyományos rendi keretek között – az utolsó esélyt nyújtotta, a történetírás eddig teljes mélységében nem mutatta be.⁴⁸ E hiányt pótolva ezért e tanulásoktól sem mentes polémiára irányítjuk figyelmünket, s arra keresünk a választ, hogy a rendi Magyarország politikai elitjének tagjai – az alsótábla padjain és a főrendiház termében ülők – mennyire ismerték föl a haladás irányába teendő lépések szükségét.

A vitából – amely jó három napig tartott – legelőbb is az tűnt ki, hogy a megyei-városi követek közül nem kevesen voltak azon a véleményen, hogy a sajtószabadság eljövetele csupán idő kérdése. A jövő sajtóviszonyairól való gondolkodást sokakban ez a meggyőződés alakította, s az, hogy a szabadabb tett hírlapok új dimenziókat nyitnak a közösség számára.

Tolnay Károly, Zala megye küldötte is ebben a szellemben beszélt. „A nyilvánosság a legfőbb nemzeti kincs: az értelmiség fejlesztője, a közvéleménynek érlelője, s a legigazságosabb bíró, a polgárok tettei fölött” – hangoztatta. Az egyik legprogresszívabb megyét ekkor még Csúzy Pállal⁴⁹ együtt képviselő követ a nyomtatott betű áldásait taglalva máig érvényes korszerűséggel értekezett a sajtó „örzökutya” funkciójának hasznosságáról.⁵⁰

A vita irányát részben alakító Tormássy János Békés megyéből elvi éllel megfogalmazott mondataiban arra utalt, hogy a megváltozott idő a nyilvánossághoz újfajta megközelítést igényel, amelynek hasznait bárki megtapasztalhatja. Aláhúzta: „A' köztudomásrahozás engedelmes hajlamokat gerjeszt, 's neveli és tisztítja a' közvéleményt. Erre sajtó kell, 's a' sajtónak szabadabb mozoghatása.”⁵¹ Beszélt arról is, hogy évek óta sokak szándéka és követelése volt az országgyűlési

⁴⁸ Kivételt egyedül Bényei Miklós munkája képezhet, aki a vitát – már többször hivatkozott munkájában – több oldalon is elemezte. Bényei (1994): i. m. 62–66, 83–84.

⁴⁹ Csúzy (vagy: Csúzy) Pál 1848 márciusában lépett vissza Deák javára a követségről. Lásd Ferenczi Zoltán: *Deák élete. II.* Budapest, MTA, 1904. 76.

⁵⁰ *NU*, 1847. november 21. 740: „a nyilvánosság már csak azért is szükséges, miután vannak bűnök, mellyeket egyedül csak nyilvánosság által lehet megbüntetni; s vannak személyek, kikhez nem lehet másként férni, mint a nyilvánosság által...”

⁵¹ *PH*, 1847. november 21. 336.

tárgyalások közkinccsé tételének ügye. E tárgyban korábban – mint mondta – „némelyek a’ kerületi naplót sürgették [...]; mások az országgyűlési hirlap mellett voltak”.⁵² A szónok szerint azonban az idő túlhaladt e követeléseken. Azt hangsúlyozta, hogy a megváltozott körülmények között nem lehet más cél, mint az, hogy ami a törvényhozás termeiben elhangzik, az „az ország’ minden hirlapjában szabadon mondathassék”.⁵³

A diskurzusban azonban nem mindenki operált szofisztikált okfejtéssel. Gróf Andrassy Manó Tornából például nemes egyszerűséggel annyit hozott az ülés tudomására, hogy ő „azon megyével szavaz, mellyik legszabadabb sajtót kíván”.⁵⁴ Követtársa, Zsarnay Imre a cenzúra kárhóztatásán túl egyszerűen szabadelvű sajtótörvény megalkotását tartotta szükségesnek.⁵⁵ Papszász Lajos bihari követ pedig azt közölte, hogy ő „minden eszközt örömmel ragad meg, melly nyilvánossághoz vezet”.⁵⁶ Schneé László is, aki Heves megye nevében beszélt, az általános „sajtószabadság” mellett tört lándzsát,⁵⁷ míg Károlyi István Pestet képviselve egyszerűen csak „szabad sajtó”-t követelt.⁵⁸

A majd kéttucatnyi megszólaló második, jól megkülönböztethető csoportjába tartozók nem elégedtek meg az elvi kinyilatkoztatásokkal, a szabad sajtó eljövételéről szóló látnoki szövegekkel, hanem ezeken túllépve határozott ecsetvonásokkal festették meg nyilvánosságpolitikai követeléseik tablóját, amelynek centrumába a sajtótörvény megfogalmazását s elfogadását helyezték.

Az egyenesen „sajtótörvényeket kívánók sorában elsőként – a már idézett – Tormássy Jánost említhetjük. Békés megye mérsékelt követe – többekkel együtt – nem szólt ugyan teljes részletességgel azt általa óhajtott jogszabály részleteiről, ám annyit azért elárult, hogy olyan sajtótörvényt akar, amelyben „büntetések mondassanak a’ kihágásokra nézve”, s „iktattassék e’ törvényekbe rendszer, melly-nél fogva a’ közlés’ szabadsága az országgyűlés’ ellenörködése alatt álljon”.⁵⁹

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

⁵⁴ *NU*, 1847. november 21. 741.

⁵⁵ *Felséges Első Ferdinánd Austriai császár, Magyar és Csehországnak e’ néven ötödik apost. királya által szabad királyi Pozsony Városába 1847-dik esztendei Szent András hava 7-dik napjára összehívott magyarországi közgyűlésének naplója a tekintetes Karoknál és Rendeknél*. Pozsony, 1848 (a továbbiakban: Ogy. jkv. 1847–48). 22. Idézi Bényei (1994): i. m. 84.

⁵⁶ *PH*, 1847. november 21. 336.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo. A szónok – mondataiból következően – a manipulatív vagy a tényeket nem tárgyyszerűen közlő sajtóval szemben tartotta alkalmazhatónak a leendő törvény szankcióit. A hírlaptól igaz tartalmakat követelt: „csak annyit kívánok, hogy a’ különszinezetű lapokban, bár a’ tárgyalás a’ színezethez idomittatik is, az, a’ mit közölnek, igaz legyen.”

Tormássy ellentmondásoktól sem mentes koncepciója⁶⁰ követőkre talált Szegedy Sándor somogyi és ifj. Asztalos Pál mármarosai követ személyében, míg Somssich Pál Baranya képviselőjében azzal a kikötéssel csatlakozott e javaslat-hoz, hogy a megalkotandó törvény éppenséggel ne ismerje az „előleges vizsgálat” intézményét.⁶¹ Gróf Forgách Ágoston a pozsonyi káptalan képviselőjében szintén a „censurai jelen rendszer” ellen kelt ki, s azt óhajtotta, „hogymint előbb sajtótörvények létesítenek”.⁶²

Tallózhatnók tovább még azon megnyilatkozások között, amelyek a véleményszabadság törvényesítésére mint fontos és megvalósítandó törvényhozási tárgyra tekintettek. Ezekben s a már hivatkozott megszólalásokban is meg-meghúzódt azonban a felismerés, hogy a törvényhozás az óhajtott sajtótörvény gyors elfogadására az idő szorításában – mint az jó másfél évtizeden át annak előtte többször is megesett – nem talál majd módot, vagyis hogy a már jó ideje vágyott jogszabály megalkotásán „nem lehet röviden keresztülni”.⁶³

A sajtótörvény kilátásairól mérsékelt optimizmussal szólók közül ezért többben más úton keresték a medicamentumot a nyilvánosság addigi szűkös kereteinek tágítására. Voltak, akik az uralkodóhoz vagy a nádorhoz küldendő felirattól, mások pedig az országgyűlés által kiadandó hírlap alapításától várták a politikai kommunikáció koordináta-rendszerének kiterjesztését.

A felirattal élés lehetőségét vagy még inkább szükségességét elsőként Tormássy János pendítette meg. Proponálta, hogy az országgyűlés a hírlapi viszonyok javítása érdekében a királytól vagy a nádortól kérjen segítséget. Az uralkodónak küldendő felirattól vagy a „közszertetű” nádorhoz történő folyamodványtól nem kevesebbet várt, mint azt, hogy „a hírlapok az országgyűlési tanácskozmányokat, minden censurai megszorítás nélkül közölhessék”.⁶⁴

Az elképzelés azonban nem aratott osztatlan sikert. Az ellenzők – köztük Tarnóczy Kázmér, Tolnay Károly, Papszász Lajos, Olgyay Titusz és Justh József – mind azt hangoztatták, hogy a felirat küldése nem jelentene egyebet, mint azt, hogy „egyenesen elismertetnék a censura”.⁶⁵

A nádor közreműködését azonban némelyek – köztük Justh József, Olgyay Titusz, Vidos József, Pázmándy Dénes és gróf Forgách Ágoston – járható útnak

⁶⁰ *PH*, 1847. november 23. 339: „Békes’ követe igazolta magát némelly félreértett kifejezései’ értelmére nézve, elmondván, hogy ő censurát nem akar...”

⁶¹ *PH*, 1847. november 21. 336.

⁶² *NU*, 1847. november 21. 741–742.

⁶³ Erről Olgyay Titusz Pozsonyból vélekedett e szavakkal. *PH*, 1847. november 21. 336.

⁶⁴ *NU*, 1847. november 21. 740.

⁶⁵ Uo. 741.

tartották, vagyis tőle remélték az országgyűlési tanácskozások cenzúramentes leközlési lehetőségének „kijárását”.⁶⁶

A politikai nyilvánosságról szóló szerteágazó diskurzus végül az országgyűlési hírlap létesítésének kérdésébe torkollott, s a disputa záróakkordjaként a jelenlévők a lehető legkisebb többséggel „a' külön hírlap' eszméjét” támogatták. A nagyszámú ellenzőnek azonban jó oka volt a negációra. Egy részük túlhaladottnak ítélte az alsótábla kezdeményezését, mások – nem is megalapozatlanul – arra számítottak, hogy a főrendi tábla megint egyszer bojkottjával akasztja meg a követi tábla bárminemű progresszív kísérletét, s voltak olyanok is, akik elvi megfontolások okán támadták a felirat textusát és az ahhoz csatolt plánumot.

Az első csoportot képviselő Tóth Lőrinc, Breznóbánya követe, lakonikus egyszerűséggel annyit közölt, hogy „a' félrendszabályok' ideje lejárt”,⁶⁸ s ezzel az álláspontjával olyannyira nem maradt egyedül, hogy jó tucat társa emelt szót a sajtóviszonyok átfogó, úgynevezett „általános sajtótörvények” általi rendezéséért.⁶⁹

Azok nevében, akik nem remélték a második kamara maradi többségének együttműködését, Justh József, Turóc megye követe szolt a legkövetkezetesebben.⁷⁰ Azt állította, hogy „az országgyűlési újság kérdése alatt a szabad sajtó kérdése lappang”. E téren azonban – érvelt nagy meggyőző erővel –, minthogy e dologban „még az előmunkálatok” is hiányoznak, gyors sikert nem lehet remélni. A hosszabb távú megoldás érdekében ezért azt indítványozta, „hogy neveztessek ki most mindjárt, ez országgyűlés kezdetén választmány, mely sajtótörvény-javaslatot készítsen”.⁷¹ A proposíciót – az alsótábla különböző oldalairól – többen is támogatták.

A turóci felvetést mindazonáltal mégis a két legikonikusabb reformer karolta föl leglátványosabban. Közülük is elsőként Szemere Bertalan a sajtóügy

⁶⁶ Uo. 740.

⁶⁷ A megyei követe 25 igen mellett végül 24 ellenében mondtak igent az országgyűlési újság létesítésére. *PH*, 1847. november 23. 339.

⁶⁸ Deák minisztériumának későbbi főhivatalnoka, Breznóbánya követe szuggesztív erejű beszédét az alábbi szózáttal zárta: „Akarjunk tehát egész sajtószabadságot, ne aprózzuk el e' nagy tárgyat; sajtószabadság a' nemzet' lelkiismerete, mely annak büneinél hatalmasan feldobog, 's ellátja a' nemzetet a' legnagyobb kincsessel, melyet ez bírhat – önismerettel.” Lásd *Ogy. jkv*, 1847–48. 17–18, illetve *PH*, 1847. november 26. 349.

⁶⁹ Ezen a kortársak a sajtó kodifikációja révén megalkotott kompakt törvényt értettek. Ilyen értelemben nyilatkozott az alsótáblán Olgyay Titusz, Pozsony vármegye követe, majd később a Főrendi Táblán gróf Péchy Manó, Ocskay Antal kassai megyés püspök, gróf Teleky Domokos, gróf Zichy Henrik és Lonovics József csanádi püspök. *PH*, 1847. november 21. 336, december 28. 435–436.

⁷⁰ A beszédről tudósító *Nemzeti Újság* akként értékelte Justh mondandóját, hogy az „a sajtó ügyére nézve [...] a legérdemlegesebb szónoklat” volt. *NU*, 1847. november 21. 740.

⁷¹ Uo. 741.

kezelésével, az azt kísérő eljárással szembeni kifogásának adott hangot. A sajtószabadság elméleti és gyakorlati ismeretével fölverteztett borsodi követ⁷² az országgyűlési újság ideáját azért vetette el, mert szerinte az „ilyen [...] hirlap csak a nyilvánosságnak árt”, hiszen létrejöttével valójában „a sajtószabadságot monopolizálná”.⁷³

Kossuth Lajos ezen túlmenően a korábban meghonosodott praxist kárhóztatta, s alapjaiban nem értett egyet a tábla többsége által kínált elképzeléssel. Szerinte ugyanis a törvényhozóknak előbb azt kellene „kimondani, hogy a tábla általában szabad sajtót akar”, s nyomatékkal megjegyezte: „ideje már, hogy a sajtóügyet egész erélyességgel felölleljük...”⁷⁴ E megfontolásból aztán melegen pártolta Turóc megye sajtótörvény megalkotására irányuló indítványát, amit rajta kívül nagyszámban mások is megtettek.

A döntést végül operatív lépések követték; november végén ugyanis a XIII. kerületi ülésen az elnökség kihirdette „a sajtó ügyében” szótöbbséggel megválasztott bizottság „tagjainak névjegyzékét”.⁷⁵

A megválasztottak névsora⁷⁶ fölötti gyors szemle eredményeként elmondható, hogy a reformerek, a sajtószabadság barátai közöttük érzékelhető túlsúllyal rendelkeztek, jóllehet a konzervatív programot vallók sem alkottak törpe minoritást.⁷⁷ A testület – saját kebeléből – elnökének Széchenyi Istvánt választotta meg, míg a jegyzői vagy inkább titkári feladatok ellátására Szemere Bertalan nyert megbízatást.

A sajtótörvényhozás tárgya szempontjából különösen az utóbbi személyi döntésnek lett gyümölcsöző eredménye. A grémium ugyanis egy formálisnak nevezett ülésen kívül 48 március idusáig érdemi tevékenységet nem végzett, ám a Batthyány-kormány későbbi belügyminisztere – miután a főrendi tábla újból útjába állott a sajtóügy rendezésének – januárban egyedül is hozzálátott a híres és nevezetesen hosszú életű első magyar sajtótörvény koncepiálásához.

⁷² Szemere a sajtószabályozás kérdéseivel már 1845-ben megismertette a politika iránt fogékony közvéleményt, amidőn Táncsics Mihály föltűnést keltő munkájára hosszan reflektált. Szemere (1845): i. m. 108.

⁷³ *PH*, 1847. november 23. 339.

⁷⁴ *Kossuth Lajos országgyűlési beszédei*. Pest, Heckenast, 1867. 9–10. A beszédről a Pesten megjelenő napilapok is részletesen szóltak. *PH*, 1847. november 23. 339, illetve *NU*, 1847. november 21. 746, 742.

⁷⁵ *PH*, 1847. december 5. 374; *NU*, 1847. december 9. 789.

⁷⁶ Bényei (1994): i. m. 84; *PH*, uo.

⁷⁷ Both (1956): i. m. 58.

Irodalomjegyzék

- Bényei Miklós: *Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról*. Debrecen, Stúdium, 1994.
- Both Ödön: *Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte*. Szeged, (k. n.), 1956. 15.
- Both Ödön: Küzdelem az esküdtbíróság bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtzéki rendelet. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 7. (1960), 1. 3–41.
- Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016.
- Concha Győző: A 90-es évek reformeszméi és előzményeik. IV. *Budapesti Szemle*, 30. (1882), 64.
- Concha Győző: A 90-es évek reformeszméi és előzményeik. VI. *Budapesti Szemle*, 30. (1882), 66.
- Csizmadia Andor – Bónis György (szerk.): *Hajnóczy József közjogi-politikai munkái*. Budapest, Akadémiai, 1954.
- Dárdai Sándor: *A sajtóügyi törvényhozás kérdése*. Pest, Aigner, 1873.
- Dér Dezső: Puky Miklós, az 1848–49-es szabadságharc kormánybiztosa. In Horváth László (szerk.): *Mátrai Tanulmányok, 2001*. Gyöngyös, Mátra Múzeum, 2001. 197–218.
- Desseffy, József: *Ueber Pressfreiheit und Büchercensur im Allgemeinen und mit besonderer Beziehung auf Ungarn*. Leipzig, Weygand, 1831.
- Ferenczy József: *A magyar hírlapirodalom története 1780–1867-ig*. Budapest, Lauffer, 1887.
- Ferenczi Zoltán: *Deák Ferenc élete. II.* Budapest, MTA, 1904.
- Gángó Gábor: Bárány Eötvös József és Békés megye. *Századok*, 147. (2013), 5.
- Homoki-Nagy Mária: A sajtószabadság kérdése Both Ödön munkáiban. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 37. (1987). 355–360.
- Horváth István: Nógrád megye követutasítása az 1825-i országgyűlésre. In Bagyinszky Istvánné – Szvirček Ferenc (szerk.): *Nógrádi történeti évkönyv 1989. Belitzky János emlékének tiszteletére*. Salgótarján, Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, 1989.
- Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből. 1823-tól 1848-ig. I.* Genf, Puky, 1864.
- Klein Tamás: *Sajtószabadság és demokrácia*. Budapest, Gondolat – Dialóg Campus, 2020.
- Olechowski, Thomas: *Die Entwicklung des Pressrechts in Österreich bis 1918*. Wien, Manz, 2004.
- Sashegyi Oszkár: *Német felvilágosodás és magyar cenzúra, 1800–1830*. Budapest, M. Kir. Egyetemi Nyomda, 1938.
- Szemere Bertalan: *Felelete egy szabad Polgárnak a' sajtószabadságról irt munkájára egy rabnak*. Miskolcz, Csöglei-Tóth, 1845.
- Táncsics Mihály: *Sajtószabadságról nézetei egy rabnak*. London, Paternoster Row, 1846.
- Tarnai János: *Sajtójogi dolgozatok*. Budapest, Franklin, 1913.
- Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története, 1790–1848. V/2.* Budapest, Akadémiai, 1980.